

ИСТОРИЧЕСКИЙ
АРХИВ ВАРЬЕВО

UDK 93/94

50

ISSN 0354-9143

ГЛАСНИК

2016

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ ВАЉЕВО

Г Л А С Н И К

50

Ваљево, 2016.

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ ВАЉЕВО

ГЛАСНИК

50
2016

Главни уредник
Снежана Радић

Редакциони одбор
др Синиша Мишић, др Милић Милићевић, др Недељко Радосављевић,
др Владимир Кривошејев, Милча Мадић, Дејан Поповић, Алекса Томић

Рецензенти
др Љубодраг Димић
др Синиша Мишић

Превод на енглески
Соња Милановић

Тираж
500 примерака

Графичка реализација и штампа
Агенција БИТ, Ваљево
Штампарија „Топаловић“, Ваљево

Адреса редакције
14000 Ваљево, Поп-Лукина 52, тел. 014/221-028
e/mail: arhivvaljevo@gmail.com < www.istorijskiarhiv.rs

Часопис излази једанпут годишње

Издавање часописа финансира Град Ваљево

САДРЖАЈ – CONTENTS

Синиша Мишић: <i>Завичајна историја и њени историографи (Поводом пола столећа Гласника ИАВ)</i>	5
---	---

ЧЛАНЦИ
ARTICLES

Милић Ј. Милићевић: <i>Битка код Чокешине</i>	11
Milić J. Milićević: <i>The Battle of Čokešina</i>	
Зорица Јеремић Шевић: <i>Сећања Слободана Љ. Ђукића – Друштвена историја Ваљева кроз животи и делатности грађанске породице Ђукић 1820–2016.</i>	25
Zorica Jeremić Šević: <i>Memories of Slobodan Lj. Đukić – Social History of Town of Valjevo observed through life and activities of Đukić family 1820-2016.</i>	
Милорад Радојчић: <i>Земљопоседник Алекса Алексић (1880-1953)</i>	44
Milorad Radojčić: <i>Landowner Aleksa Aleksić (1880-1953)</i>	
Небојша Максимовић: <i>Културне прилике у ваљевском крају у оквиру Дринске дановине 1929–1941. године</i>	102
Nebojša Maksimović: <i>Cultural situation in the Valjevo region and Drina Province from year 1929 to 1941</i>	
Снежана Радић: <i>Традиција и политика – веронаука, прославе и обележавање верских празника у ваљевском крају после Другој светској рати</i>	129
Snežana Radić: <i>Tradition and politics – religious celebrations and religious holidays in Valjevo region after Second World War</i>	

ПРИЛОЗИ
SUPPLEMENTS

Недељко В. Радосављевић: <i>Писмо Јеврема Обреновића кнезу Милошу о разговорима са београдским везиром јануара 1828.</i>	152
Nedeljko V. Radosavljević: <i>Letter Jevrem Obrenović wrote to Prince Miloš Obrenović regarding conversations with Belgrade Vizier in January 1828</i>	
Душко Р. Кузовић: <i>Народно грађевинарство западне Србије – Група са репрезентативним објектима за стојаре на планини Повлен</i>	166
Duško R. Kuzović: <i>Vernacular architecture of western Serbia – The group with the most representative buildings of shepherds on the mountain Povlen</i>	

Владимир Кривошејев; Жељко Бељац: <i>Дрући йоїлед на ваишаре у Ваљеву у 19. веку – ваишари као йреїечече сајамскої йтуризма</i>	176
Vladimir Krivošejev; Željko Beljac: <i>Another view on local fairs in town of Valjevo n 19th century – Local fairs as the beginnings of trade exhibition (fair) tourism</i>	
Дејан В. Поповић: <i>Насїанак Улице Селимира Ђорђевића у Ваљево (у околини железничкої круїа)</i>	191
Dejan V. Popović: <i>Selimir Đorđević Street in Valjevo (Near the railway circle)</i>	
Милорад Белић: <i>Акїивности Националне службе за обнову Србије у Ваљево у йериоду мартї 1942 – авїусїї 1944.</i>	200
Milorad Belić: <i>Activity of National Labor Service for Reconstruction of Serbia in period from March 1942 to August 1944</i>	

ГРАЂА DOCUMENTS

Дејан В. Поповић: <i>Писма срїских војника са балканских райїишїа</i>	212
---	-----

ИЗ РАДА АРХИВА OUT OF THE ARCHIVE'S WORKS

Владимир Дамњановић: <i>Проїа Маїеја Ненаговић (1777-1854) 1823-1871. Истїоријска делешка и аналиїички инвенїар</i>	216
Никола Ранисављевић: <i>Соколско грушїтво Ваљево – Ваљево (1906-1941), 1933-1941. Истїоријска делешка</i>	253
Зорица Јеремић Шевић: <i>Ашер Баїа Делеон – Седамдесїї їодина йосле 1946-2016.</i>	268
Снежана Радић: <i>Сїална излождена йосїавка „Сїйрадање и хуманизац. Ваљевска болница 1914-1915.“ 2015. їодина</i>	278

КРИТИКЕ И ПРИКАЗИ REVIEWS

Милча Мадић: Милорад Радојчић: <i>Др Милош Миша Панїић лекар и револуционар, Књижевна заједница; Матична библїотека „Љубомир Ненадовић“, 2016. Ваљево, 244 стр.</i>	287
Милча Мадић: Милан С. Младеновић: <i>Аздуковчани у йаклу райїа 1914–1918. војне жрїтве, Библїотека „Милован Глишић“ Љубовија, 2016, стр. 518.</i>	289
Владимир Кривошејев: Др Божидар Пурић: <i>Биоїрафија Боже Ранковића – доїринос истїорији срїскої исељенишїва у Северној Америци, Минхен, 1963.</i>	290
Владимир Кривошејев: Славица Поповић Филиповић: <i>Храбростї између редова – Ани Хрисїић у Срдији и време одважних, Друштво историчара Србије „Стојан Новаковић“, Београд, и Медивест КТ, Ниш, Београд 2015.</i>	294

БИБЛИОГРАФИЈЕ BIBLIOGRAPHIES

Милча Мадић: <i>Библїоїрафија истїориоїрафских издања о ваљевском крају у 2016. їодини</i>	296
--	-----

Милић Ј. Милићевић

Историјски институт Београд

БИТКА КОД ЧОКЕШИНЕ

Училићу и колеги Милораду Радевићу

Анотација: Рад представља анализу битке вођене у близини манастира Чокешина (код Лешнице) на Лазареву суботу 16/28. априла 1804. године. Овај окршај, вођен у време опсаде града Шапца, представља, по губицима, несумњиво, најтежи српски пораз током читавог устаничког периода. Од нешто преко три стотине учесника предвођених браћом Недић преживела су само двојица.

Кључне речи: Први српски устанак, манастир Чокешина, браћа Недић, пораз устаничких трупа.

THE BATTLE OF ČOKEŠINA

For my teacher and colleague, Milorad Radević

Abstract: This paper presents an analysis of the battle conducted in the closest vicinity of the monastery Čokešina (near Lešnice), that took place on Lazarus Saturday 16/28 April 1804. This clash, led at the same time as the siege of the town of Šabac is remembered by its losses, which were, with no doubt, the hardest losses Serbia had throughout the period of the Uprising. From just over three hundred participants, in a battle which was led by brothers Nedić, only two warriors survived.

Key words: First Serbian Uprising, the monastery Čokešina, Nedić brothers, defeat.

Једна сачувана застава, два споменика, неколико имена школа и улица, затим пар литерарних, као и десетак историографских дела, представљају приличан број сведочанстава који доказују да битка вођена на Лазареву суботу 16/28. априла 1804. године, у близини манастира Чокешина (код Лешнице), није у потпуности заборављена.¹ Ипак, овај наоко

¹ Застава браће Недића, о којој ћемо говорити касније, до данас је сачувана и налази се у збирци Историјског музеја Србије под инвентарским бројем 2/2072. Два

позитиван утисак демантоваће готово одмах Историја српског народа. На страницама овог тобож релевантног дела име Чокешина се неће појавити чак ни у индексу. Но, слично је било и раније. Петар Радовановић који је у свом делу укратко, односно табеларно, представио чак седамдесетак устанничких битака, овај, вероватно најтежи пораз уопште није ни поменуо.² Ни главни јунаци ове битке, браћа Недић, нису у овом погледу прошли ништа боље. Милан Ђ. Милићевић у свом *Поменуку знаменитих Срба* посветио им је тек неколико шкртих редова. Све остало, опис битке и учешће Недића у њој, препустио је епском казивању Филипа Вишњића.³ Веома велики пропуст у погледу помена браће Недић учинио је још Јован Хаџић (Милош Светић). По његовом казивању, главни актер на српској страни био је Ђорђе Ђурчија док се браћа Недић у бици уопште и не помињу.⁴ Исти је случај и са једним потоњим аутором – Андром Милојевићем. У његовом делу у коме је наведено чак 175 биографија старешина погинулих и умрлих у ратовима 19. века, браћа Недић поново нису ни поменута. Уз овај кратак историографски преглед навешћемо и запажање да су се битком код Чокешине, уз само пар изузетака, бавили углавном потомци браће Недића, свештеници и публицисти. Критичко представљање битке, као и њених главних учесника, као резултат рада историчара од заната, учињено је тек у потоњим деценијама.⁵

Велики ратови и битке, а међу њима и велики порази неодвојиви су део војне историје. Међутим, дебакли у којима су јединице потпуно уништене заиста су прилична реткост. Још ређи, готово јединствени примери пораза су они у којима су погинули сви или готово сви учесници битке. Један од оваквих примера је легендарна битка у Термопилима где је на челу са спартанским краљем Леонидом погинуло „свих“ 300 учесника. Међутим, сам Херодот, главни извештач о овом боју помиње на почетку знатно већи број грчких бораца – њих 4200.⁶ Још значајније за ову

поменута споменика су Спомен костурница у порти манастира Чокешина, откривена октобра 1890. и Споменик Браће Недић, откривен маја 2008. Школа у Осечини и неколико улица, у Осечини, Ваљеву и Београду, носе име браће Недића. Међу литерарним делима истиче се познати „Бој на Чокешини“ Филипа Вишњића и савремени роман „Курјаци са Влашића“ аутора Драгослава Николића (изд. 2004).

² Радовановић, 1852.

³ Милићевић, Београд 1888 (репр. Београд 1979), 400-403.

⁴ Хаџић, 1862, 24-25.

⁵ Међу ове, апстрахујући наравно Ранкеа, свакако треба сврстати Р. Љушића чије дело о Вожду Карађорђу даје, поред осталог, и врло аналитичан приказ догађања и последица везаних за битку код Чокешине. Љушић, 1993, 107-115.

⁶ Херодот даје и појединачан број бораца из појединих полиса, односно области. Опширније: *Хеодотова историја*, 1986, 207-208.

тему је то што су један, можда чак и двојица Спартанаца, ипак преживела битку.⁷ По овом, можда ближи пандан Чокешини била би битка код Литл Бигхорна (Little Bighorn) где је, јуна 1876. године, настрадало свих 210 Кастерових (George Armstrong Custer) коњаника из састава 7. коњичког пука. Ипак, ни у овом случају није се радило о комплетно изгубљеној јединици већ о само једном њеном делу.⁸ По наведеним обележјима готово идентична, барем када се ради о нашим просторима, је и „Партизански Термопил“ или битка на Кадињачи где је с краја новембра 1941. страдао целокупан Раднички батаљон.⁹ Ипак, појам батаљона у бројчаном смислу, овде би требало узети сасвим условно. Чињеница је, такође, да је у тој општој погибелји пар десетина бораца ипак остала жива.¹⁰ Према томе, Чокешина представља јединствен пример у историји ратовања. У домаћој војној историји *она је њрема њроценѝу њоѝинулих несумњиво највећу срѝски њораз у времену од 1804. ѝа све до 1918. ѝодине.*

О пореклу главних актера ове битке, браће Недић, већ постоје историографска казивања. Стога ћемо се овде задржати само на оним најосновнијим.¹¹ Браћа, њих петорица, Глигорије, Миаијло, Спасоје, Дамјан (Јанко) и Димитрије рођена су у тадашњем селу Осечина где су се њихови преци, иначе Херцеговци, доселили из Срема.¹² Своје презиме Недићи су понели по мајци Неди која је по својој „памети и сналажљивости била прва жена у селу“¹³ Ако је веровати ранијим историографским казивањима, кућа Недића представљала је богатију земљорадничку породицу, а наводи се и то да су своје имање додатно увећали извозом свиња у Аустрију. Због сталних завада са Турцима, Недићи су се често одметали у

⁷ Аристодем и Пантит. Исто, 218-219.

⁸ Укупан број учесника на америчкој страни био је око 600, подељених у три групе, којима су, осим Кастера, командовали мајори Рино (Reno) и Бентин (Benteen). С. McNab, Kent, 2005, 210-213.

⁹ Савковић, 1951, 13-17.

¹⁰ У Радничком батаљону било је 270 бораца којима се придружила и једна чета Рачанског одреда. Од овога је, према немачким изворима, погинуло више од 240. Глишић, 1986, 288. Други наводи бележе 320 погинулих бораца, *Војни лексикон*, 1981, 904.

¹¹ Недић, 1935, бр. 13-15; Савић, Наставник бр. 3/1892, 297-299; Живојиновић, 1981, 55-56.

¹² У ранијим делима говори се о четворици браће, при чему неки аутори демантују чак сами себе. З. Тошић нпр. набраја четворицу браће (Григорије, Михаило, Димитрије и Јанко), али код самог учешћа у бици наводи Григорија и Дамјана, тј. петог од браће Недић. Види: Тошић, 2009, 75-77 Новији историографски радови наводе њих петорицу: Глигорија, Мијајла, Спасоја, Јанка и Димитрија. Уп. Савић, Наставник бр. 3/1892, 296-297; Љушић, 1993, 107-108.

¹³ Живојиновић, 1981, 55-56.

шуму међу хајдуке. Пред избијање Устанка, њихова доста велика дружина, предвођена најстаријим Глигоријем, као харамбашом, крстарила је по Церу и Влашићу.¹⁴

Говорећи о браћи Недић и њиховом учешћу у бици на Чокешини не можемо а да притом не истакнемо једно прилично проблематично питање. То је, ко је заправо уз најстаријег Глигорија учествовао и наравно погинуо у овој бици? Да ли је то био Димитрије или је то био Дамјан.¹⁵ У биографији Војда Карађорђа, аутора Р. Љушића, у делу које се бави овом битком, наводи се да је учесник боја био Димитрије. Аутор се, како сам наводи, за ово име определио на основу писаних докумената.¹⁶ Оваквом његовом суду записи савременика, тадашњег богослова Теодора Мојића, заиста иду у прилог пошто он у кратком опису дешавања око ове битке недвосмислено наводи два имена Недића: Глигорија и Димитрија.¹⁷ Опредељење у корист Димитрија сугерише и натпис на преживелој застави на којој је мастилом додато: "*Глигорије и Димитриј... ѿиѿиѿ... на Лешници...*"¹⁸ Међутим, сви остали писани споменици као другог учесника битке наводе искључиво Дамјана. То чини Прота Матија Ненадовић, савременик и делимичан учесник збивања око Чокешине.¹⁹ Исто сведочанство, да је учесник битке био Дамјан, даје нам и ексхумација костију и полагање у заједничку спомен-гробницу, учињена 1890. године. По овом наводу, Глигорије је у заједничком гробу лежао с десне, а Дамјан с леве стране. Уз ово, наводи се и податак о Дамјановом рањавању у грудни кош.²⁰ Још значајнији доказ о Дамјановом, а не Димитријевом, учешћу у бици је већ познати списак тј. читуља изгинулих са именима 303 погинула сачињена од стране јеромонаха Василија Поповића. На овом списку одмах иза Глигоријевог је Дамјаново име. Истина на списку је и име Димитрија, али тек на шестом месту, а не, што би се дало очекивати, уз име погинулог брата Глигорија. Уз то се, што свакако треба напоменути, име Димитрије јавља на још осам места. Објашњење у овом случају могла би се потражити у извесној хијерархији према којој су на списку прво два свештеничка имена (Спасоје и Милан). Потом су наведена имена тројице харамбаша (Глигорије Недић, Дамјан из Котешнице и Панта Дамјановић из Лесковице), па тек онда име млађег од двојице Недића – оно Дамјаново. Према

¹⁴ Недић, 1935, бр. 13-14.

¹⁵ Живојиновић, 1981, 45-49.

¹⁶ Љушић, 1993, 108.

¹⁷ Чупић, 1900, св. 2., 246.

¹⁸ Историјски музеј Србије, Збирка заставе, Застава Глигорија Млађеновића и Михаила Недића, инв. бр. 2/2072

¹⁹ Мемоари, 1893, 84. Дамјан је овде стављен чак и пре старијег Глигорија.

²⁰ Живојиновић, 1981, 49-50.

томе, опредељење за Дамјана као учесника и страдалника у овој бици има готово исту тежину као и оно за Димитрија с тим што барем један доказ, чини се најзначајнији, помера суд у корист овог другог. Ради се наиме о застави браће Недића, тачније додатом натпису у коме се помиње погибија Глигорија и млађег брат Димитрија.²¹

Од самог почетка Првог српског устанка тројица браће Недића нашла су се у њему, прецизније, међу трупима Јакова Ненадовића. Уз њега, учествовали су у биткама код Свилеуве (11. 3.) а затим и у борбама око Ваљева заузетог седам дана касније (18. 3.) Након овога, Недићи су се, ради даљег прикупљања трупа, вратили у свој дом у Осечину. Овде их је сачекао брат Мијајло (Михаило) који се опорављао после рањавања у бици код Свилеуве.²²

Само дан после пада Ваљева, 19. марта, српске трупе предвођене Јаковом Ненадовићем и Луком Лазаревићем отпочеле су опсаду Шапца. Но ова опсада прилично се отегла, понајвише услед неопремљености устаника који су од артиљерије имали само један топ. На то се надовезала и спремности шабачког заповедника Мус-аге Фочића, брата једног од четворице дахија, који је упркос прилично малом броју људи, негде њих тристотинак, сасвим солидно одолевао опседатељима.²³ Током опсаде Фочић је успео да протур и једно писмо, датирано 25. марта, у коме је од дахија у Београду тражио помоћ.²⁴ После готово месец дана, помоћ је заиста и уследила, истина не из Београда већ с оне стране Дрине, из правца Зворничког пашалука. Двадесет и другог априла зворнички паша Али-бег Видајић и кабадахија Мула Нојина прешли су реку скелом код Јање и са више хиљада Турака дошли у Лешницу.²⁵ Даљи пут ка опседнутом Шапцу водио их је кроз шумовити Китог који су, страхујући од могућих хајдучких препада, Турци одлучили да заобиђу. Уместо овог, кренули су правцем према манастиру Чокешини намеравајући да пре Шапца разбију хајдучке дружине и устаничку војску која се ту у међувремену прикупљала.²⁶

²¹ Ову заставу носио је касније у Устанку Михајло, други по реду од Недића. Чак и лаички можемо претпоставити да је он засигурно знао како су се звала његова погинула браћа.

²² Недић, 1935, бр. 15; Љушић, 1993, стр. 108.

²³ Мемоари, 1893, 95-96, 99-100; С. Живојиновић наводи да је под командом Мус-аге Фочића било тачно 313 бранилаца. Нав дело, стр. 28. Ипак овде, као ни у другим случајевима он не наводи конкретан извор. Прота Матија Ненадовић, иначе директан учесник у опсади и предаји Шапца, слаже се у овом броју наводећи да их је било око 300, нав. дело, стр. 102.

²⁴ Први српски устанак, 1977, 58.

²⁵ Савић, Наставник бр. 3/1892, 300; Живојиновић, 1981, 300.

²⁶ Караџић, 1979, 36.

Присуство турских трупа није остало незапажено. О томе је Ђорђе Ђурчија, главни хајдучки харамбаша на простору Рађевине, већ 25. априла обавестио Јакова Ненадовића. У поруци је молио за помоћ наводећи да је тајно био у турском логору у Лешници одакле је бројна турска сила намеравала да удари на Шабац и разбије опсаду. Пристигла вест затекла је Јакова у најделикатнијем тренутку. Са Мус-агом-Фочићем баш тих дана је започео преговоре о предаји града који би, услед евентуалног сазнања о доласку турских појачања, могли бити прекинати. Да би предупредио цурење вести Јаков је појачао страже око града, а свог синовца Проту Матију Ненадовића задужио за даљи наставак преговора.²⁷ Истовремено је поручио да мачвански кнез Михаило Ружичић под Цером започне прикупљање војске, а слична је порука послата је и у Осечину где си браћа Недић после битке код Свилеуве већ вршила ново прикупљање људства. За место састанка свих трупа, укључујући и Ђурчијине, одређен је манастир Чокешина камо се Јаков Ненадовић на челу око 400 људи и сам лично упутио.

Састанак, убрзо и сукоб, хајдучких команданата и Јакова Ненадовића, дан уочи битке 27. априла, широм су отворили врата будућем поразу. Свађу је, као што је у историографији већ познато, отпочео Ђурчија укоровиши Јакова да је довео премало војске, да се са тим бројем не могу супротставити Турцима и да је једини излаз да се повуку у планину и тамо пруже отпор. Ни Јаковљев предлог да се забарикадирају око и иза манастирских зидова, чиме би се добило у времену и бар делимично смањила турска премаћ, Ђурчија такође није прихватио. Испровоцирани Јаков оптужио га је за кукавичлук после чега је овај увређени напустио састанак упутивши се пут Цера. Истог мишљења били су и браћа Недићи. Не желећи „да цркву крвљу обоје“ ни они нису хтели да на овакав начин уђу у битку. То је довело до новог разилажења и одласка, овог пута Јакова Ненадовића и његових људи. Од њега се опет одвојио прњаворски кнез Кузман Вујичић и са неколико својих сељака остао уз Недиће.²⁸ Уз браћу су остала и два њихова побратима, такође харамбаше, Дамњан из Котешнице и Панта Дамјановић из Лесковица. Недићима се придружио и осечински поп Спасоје са неколико наоружаних сељака и два млада монаха, Миланом и Симеуном.²⁹

Ујутро, на дан боја, дружина се причестила. Чин су испред црквених врата, без канона и исповеди, учинили игуман Хаџи-Константин и јеромонах Василије.³⁰ Устаници су након тога напустили манастир упутивши

²⁷ Мемоари, 1893, 100-103.

²⁸ Љушић, 1993, 108; Савић, Наставник бр. 3/1892, 301; Живојиновић, 1981, 300-301.

²⁹ Исто.

³⁰ Чупић, 1900, св. 2., 246.

се правцем према Липовцу. Овде су на западној страни више брда Циковац, у густој храстовој шуми, ухватили бусију.³¹

Непосредан ток битке код Чокешине познат је само у основним цртама, мада му је наша "јуначка" историографија придодала и оне елементе који ни савременицима свакако нису били познати. Ово се понајвише односи на Филипа Вишњића чија је истоимена песма „по стручним оценама“ најбољи приказ не само овог боја, већ најсјајнији приказ устаничких бојева уопште.³² Са уметничког становишта ово би се и дало прихватити, са фактографског само делимично, јер сама чињеница да је ова песма испевана тек после Вишњићевог доласка у Србију, читавих пет година после боја, прилично нарушава њену документарну вредност. Вероватно, на шта указују и нека новија историографска дела, да се о овој бици доста причало и да је то Вишњићу дало сасвим довољно материјала за њен опис, али сигурно не на начин као да је у њој и учествовао.³³

Ако је веровати слепом песнику, бој по Турке није добро кренуо пошто су им хајдуци већ на почетку поубијали неколико барјактара.³⁴ Најпре су од пушака браће Недића страдали браћа „Вуковије“ (Вуковићи?), а затим су и њихови побратими Дамјан Кутишанац и Панта Дамјановић оборили још двојицу, Хасан-барјактара из Зворника и Глибан-барјактара из Брчког, при чему су њих двојица одмах потом и погинула готово истовремено.³⁵ С обзиром на конкретне наводе имена ова епизода у Вишњићевој песми могла би се узети као истинита тим пре што су се и у другим бојевима оног времена носиоци застава, због дизања морала сопствених трупа, увек први налазили на нишану. Током даљег тока битке турска бројчана превласт се све више осећала. О томе на поетски начин говори и Вишњић, али нам није познат извор каснијег навода по коме су устаници изгубили најпре јужни део бусије, па потом услед све жешће навале и северни, после чега су убрзо потпуно били опкољени. Уследио је бој прса у прса, гушање и сеча, окончан тек у сутон. Последњи отпор неколико преживелих хајдука дат је у Липовичком потоку.³⁶ И Вишњић и Вук слажу се да су браћа Недићи током боја били рањени у ноге и да су тако на коленима до окончања битке и свог краја, једнако пружали отпор. У међувремену, рањени су још

³¹ Уп. С. Живојиновић, нав дело, стр. 34; Савић, Наставник бр. 3/1892, 302. Према томе, битка се, иако без укопавања на положају, није баш у потпуности водила на отвореном. Види: Љушић, 1993, 109.

³² Савић Д., 2012, 7.

³³ О овом детаљу: Љушић, 1993, 111.

³⁴ Живојиновић, 1981, 50.

³⁵ Вишњић, (у редакцији Б. Томића), 1935, 47-48.

³⁶ Н. М. Симић, нав дело

неколико пута, при чему је Дамњан, што је утврђено приликом ексхумације, примио у груди куглу величине „крушке такуше“.

Бој код Чокешине преживела су само два Србина. Рањени калуђер Симеон и слуга у кући Недића, Грујица Јевремовић из Осечине. Он је у моментима вођења битке носио храну устаницима и тако случајем избегао погибљу, известивши потом Осечане о њеном катастрофалном исходу.

На бојишту код Чокешине нађено је и осам или девет смртно рањених учесника.³⁷ Пренети су у конак манастира где су одмах потом умрли. На самом бојишту нађено је и 303 мртва тела. Њихову читуљу записао је јеромонах манастира Василије Поповић.³⁸ Захваљујући њему Чокешина је постала једина битке српске историје у којој знамо имена практично свих њених учесника. Сви погинули сахрањени су на лицу места, групно, у неколико ископаних рака. То је учињено после одласка Турака тј. четири дана након битке, 2. маја 1804.

Носилац вести о погибљи, слуга Грујица Јевремовић, спасао је и вредно сведочанство о овој бици – заставу браће Недића. Њу је касније, током устанка, све до своје смрти, носио брат Мијајло да би, потом, до 1817. године, била сакривена у једној шупљој липи.³⁹ Од тада, налазила се у власништву породице која ју је свечано пронела 1890. приликом освештања спомен-костурнице погинулим код Чокешине, а затим предала на чување у манастир. На стогодишњицу Устанка застава је пренета у Народни музеј, а затим на стопедесетогодишњицу, у Историјски музеј Србије. Овде се налази и данас.⁴⁰

Савременик, уједно и највећи критичар понашања погинуле браће, Вук Караџић посредно нам сугерише на узроке пораза код Чокешине наводећи да су се још пре битке они толико „били изопијали да већ готово нијесу виђели један другог“.⁴¹ Истоветно, мада не и документовано мишљење, даје нам, и то много касније, и Слободан Јовановић описујући

³⁷ Поменути Тодор Мојић, тадашњи богослов који је са игуманом Хаџи Константином и мајком Недића, Недом нашао ове преживеле, записао је осам њихова имена. То су: Јован Деспотовић, Станко Илић и Димитрије Игњатовић из Каменице; Петроније Ненадовић и Крста Драгутиновић из Осечине: Спасоје Симеуновић, Илија Драгојевић и Марко из Шљивова. Чупић, 1900, бр. 2, 243; Савић, вероватно грешком, наводи само четворицу, нав. дело, стр. 304; Живојиновић чак деветорицу, Наставник бр. 3/1892, 49. С обзиром да први од наведених даје конкретна имена ми смо се определили за његов исказ.

³⁸ Њен оригинал налази су у Војном музеју на Калимегдану. Постоји и више преписа, а један од њих преноси и Живојиновић, 1981, 45-48.

³⁹ Недић, 1935, бр 15; Живојиновић, 1981, 39.

⁴⁰ Заведена под инв. бројем. 2/2072; Самарџић, 1983, 41, 171.

⁴¹ Караџић, 1979, 38.

их као "комите побеснеле од пића и јунаштва"⁴². Нека новија казивања побијају овакво мишљење наводећи да су „према причању савременика“ браћа били „озбиљни, трезвени и поштени људи, а не пијанице“ и да је једина сврха Вуковог негативног суда о њима била та да оправда Ђурчијино понашање код кога је он иначе био писар.⁴³ На жалост, ни за ово мишљење, као ни за претходна, не постоји конкретно позивање на документ, још боље на више њих, на основу којих би и наш изречени суд био неоспоран. Посредни докази везани за друге устаничке старешине, укључујући ту понајвише и самог војводу, упућују на чињеницу да се готово нико од њих није могао назвати трезвењаком. И сама Карађорђева биографија препуна је оваквих момената. Руски саветник Родофиникин пречесто говори о Карађорђевим пијанствима, а сличне наводе налазимо и у случају других српских војвода.⁴⁴ Ракија, нешто мање вино, конзумирала се сваком приликом, често без икакве мере, а Родофиникинов покушај да ову навику замени другом, пијењем чаја са румом, брзо се изјаловио, пошто за ту комбинацију једноставно није било довољно рума.⁴⁵ У овом контексту треба посматрати и понашање браће Недић, уз напомену да је битка у смислу пораза имала и других много значајнијих узрока него што је било њихово наводно пијано одушевљење. Одушевљење и срчаност бораца подстицала је и њихова младост пошто су сви, изузев евентуално Глигорија Недића и свештеника Спасоја, досегли тек 23. или 24. годину.⁴⁶

Један од свакако значајнијих узрока пораза је била бројчана надмоћ непријатеља која се током тога дана непрестано повећавала. Наиме Јаковљеве трупе које је издвојио из опсаде Шапца имале су не више од 400 људи, мада се у литератури помиње још мањи број, негде око 300 Ваљеваца и Тамнаваца.⁴⁷ Ђурчијина хајдучка дружина бројала је око 300 момака, мада их је, према другим наводима, било за око трећину мање.⁴⁸ Према томе, укупне устаничке снаге, рачунајући ту и хајдуке под вођ-

⁴² Љушић, 1993, 109.

⁴³ Живојиновић, 1981, 54.

⁴⁴ Љушић, 1993, 242, 246, 248, 282.

⁴⁵ Исто, исто, 298.

⁴⁶ Н. М. Савић на основу гробова наводи да „ни један од триста другова, па ни Недићи, не беху старији од 24. године“. Р. Љушић наводи да је најстарији од њих Глигорије имао 35. Уп. Савић, Наставник бр. 3/1892, 306; Р. Љушић, 1993, 110.

⁴⁷ Живојиновић, 1981, 29; Љушић у већ наведеном делу, стр. 108. помиње четири стотине људи под вођством Јакова Ненадовића, али у овај број укључује хајдуке под вођством харамбаша Дамњана Кутишанца и Панте Дамњановића. Према овоме, укупне устаничке снаге нису могле бити бројније од 700 људи.

⁴⁸ Ј. Хаџић, 1862, 25; Живојиновић, 1981, 30.

ством браће Недића, бројале су око 700, а највише око 1000 људи.⁴⁹ Уз ове, очекивале су се и трупе мачванског кнеза Михаила Ружичића који је, по сигурно претераном казивању Филипа Вишњића, водио 3000 људи.⁵⁰ Према другим сведочанствима, број Ружичићевих Поцераца био је знатно мањи, седам до осам стотина.⁵¹

Моменти сукоба између Јакова Ненадовића и Ђорђа Ђурчије, касније и браће Недића, већ су наведени, а сваки од њих имао је за директну последицу све мањи број присутних устаника.⁵² Даља, посредна последица овога, била је и недолазак појачања предвођених кнезом Михаилом Ружичићем. Он је, наводно видевши Ђурчијину дружину како одлази, закључио је да боја неће бити те, распустио прикупљене сељаке.⁵³ Коначан резултат био је тај да су браниоци са релативно пристојног броја од неколико стотина људи, са којим се стварно и могао пружити некакав отпор, спали на само 313 (314).⁵⁴

За разлику од устаничких снага, број Турака, предвођених зворничким пашом Видајићем и Мула Ножином, познат нам је тек начелно пошто се ионако оскудни извори умногоне разликују. Вук Караџић, говорећи о Ђурчијином тајном извиђању турског логора код Љешнице, наводи једино „како Турака има много“.⁵⁵ Каснија историографија придегла је солонском решењу, јер ако је Леополд Ранке тврдио да је Турака било око хиљаду, а Филип Вишњић у песми навео 7.300, онда се средина, тј. број од око 5.000, може узети као највероватнији.⁵⁶ Чак и овај нижи број прилично је непоуздан, нарочито ако се узме у обзир да је између целокупне турске ордије и стварних бораца у походима разлика и по неколико пута. Уосталом, то нам потврђује и сам Вук наводећи да је Турака прикупљених у Зворнику, Јањи, Бјељини, као и околним селима, било "до 1500".⁵⁷ К томе треба додати, како то наводе Вук и Вишњић, да су Турци током боја на Чокешини добијали извесна појачања из правца Јање, те се почетни број од оног коначног на крају битке, свакако доста разликовао. Слично навођење у погледу броја Турака даје и поменути С. Живојиновић. Он наводи да је

⁴⁹ Наводе А. П. Милојковића да је код Чокешине првобитно било чак 1300 устаника, односно хајдука, Р. Љушић сматра претераним. Уп. Милојковић, 1890.

⁵⁰ Вишњић, (у редакцији Б. Томића) 1935, 46.

⁵¹ Поповић, 2003, 198.

⁵² Око овога се углавном слажу сви потоњи аутори. Уп.: Љушић, нав. дело, стр. 108; Живојиновић, 1981, 20; Савић, Наставник бр. 3/1892, 301.

⁵³ Живојиновић, 1981, 30.

⁵⁴ Овај број добијен је на основу наше рачунице.

⁵⁵ Караџић, 1979, 37.

⁵⁶ Савић, 1892, 301.

⁵⁷ Караџић, 1979, 36.

мртвих на њиховој страни било преко хиљаду, а да их је још око хиљаду преживело бој.⁵⁸ Из тога наравно следи да их је укупно било нешто преко две хиљаде. Ипак, ни ово није у потпуности поуздано пошто аутор, као и у осталим случајевима, не наводи одговарајући извор. Најмањи број учесника на турској страни наводи Јован Хаџић. Помињући искључиво Мула Ножину као јединог заповедника, сврстава под његову команду тек око хиљаду људи.⁵⁹ Узевши све ово у обзир тешко је навести поуздан број турских учесника мада се закључак о петострукој или шестострукој надмоћи чини ипак највероватнијим. Поједини, истина ретки мемоаристи, наводе и то да су турске снаге, за разлику од српских, имале и неколико топова.⁶⁰

Трећи одлучујући фактор овог боја била је муниција, тачније њен недостатак, о чему Филип Вишњић, својим песничким језиком, више него упечатљиво говори. Поткрај битке Неђићи су за фишек давали „жут дукат“, па и десет њих, али ни то није помогло.⁶¹ Муниције једноставно више није било. Казивање Вишњићево, мада поетско по форми, у потпуности одговара истини, што потврђује и Вук Караџић, наводећи уз то још један детаљ. Оружје се од силне пучњаве потпуно деформисало „да већ танета нијесу могла ни силазити у њих“.⁶²

Крајњу оскудици у погледу муниције наглашава и Прота Матија Ненадовић говорећи да су у лето 1804. устаници имали тек један, често ниједан, фишек по пушци.⁶³ Овај, чини се доминантан проблем, био је присутан и током наредних устаничких година, а пренео се и на практично све потоње српске ратове.⁶⁴

Упркос тешком поразу, битка код манастира Чокешине пресудно је утицала на опсаду Шапца. Услед претрпљених губитака, паша Видајић и Мула Ножина нису више били у могућности да дођу под град и раздију опсаду већ у се повукли ка Лешници. Потом су прешли Дрину дефинитивно напустивши Србију. Резултат свега овога била је предаја Мус-аге Фочића Проти Матији Ненадовићу учињена само пар дана након битке, 1. маја 1804.

⁵⁸ Живојиновић, 1981, 39. Вишњић помиње тек пет стотина турских тела пренетих у Јању, мада наводи на сви нису били пренети. Из овога следи да је број био још мањи од две хиљаде. Вишњић (у редакцији Б. Томића) 1935, 50.

⁵⁹ Хаџић, 1862, 24-24.

⁶⁰ Поповић, 2003, 199.

⁶¹ Вишњић (у редакцији Б. Томића), 1935, 49. Сличан моменат помиње и М. Ђ. Милићевић описујући Хајдук-Вељкову одбрану Неготина, када је овај у недостатку муниције топове пунио дукатима. Милићевић, 1979. (фототип. изд.), 747.

⁶² Први српски устанак, 1977, 37.

⁶³ Мемоари, 1893, 165.

⁶⁴ О овом детаљније: Милићевић, 1997, 61-77.

Потпуно уништење, или боље речено потпуно истребљење једне хајдучке дружине није представљало само још једну од последица ове битке. Чокешином је заправо наговештен један расплет у коме ће политички безизгледни, какви су били већ почетком Устанка, хајдуци потпуно нестати, односно бити утопљени у све ширу устаничку масу.⁶⁵ У том контексту Недићи су били претпоследњи, а Ђорђе Ђурчија последњи хајдучки изданак. Крајем августа 1804, по наређењу Јакова Ненадовића, у једном спектакуларном обрачуњу, и он је био убијен. Тиме су ови, у суштини разбојници, ако ништа друго оно барем славно нестали са историјске сцене.

Summary

In year 1804, Turks located in town of Šabac, which was under siege, asked for help. Pasha from town of Zvornik sent out help, and troops crossed River Drina on 22 April heading towards besieged city. However, the group of haiduks led by brothers Nedić intersected them. The haiduks were left without support from haiduk Jakov Nenadović and Đorđe Čurčija, remaining the only one on the batter field. All-day battle that took place on 16/28. April 1804 near the monastery Čokešina ended with the utter defeat of the participants in which were almost all killed. List of dead has been preserved until today.

⁶⁵ На овај процес у нашој историографији указано је још раније. Опширније, Београд, 1980, 79-86; Љушић, 1993, 111-115.

Извори и литература

Извори

Историјски музеј Србије

- Збирка заставе, Застава Глигорија Млађеновића и Михаила Недића, инв. бр. 2/2072

Литература

- Вишњић (у редакцији Б. Томића), 1935, 46, 47-48, 50 – *Песме Филија Вишњића* (у редакцији Б. Томића), Београд, 1935.
- *Војни лексикон*, 1981, 904 – *Војни лексикон*, Београд, 1981.
- Глишић, 1986, 288 – В. Глишић, *Ужичка република*, Београд, 1986.
- С. McNab, 2005, 210-213 – С. McNab, *The worlds worst military disasters*, Kent, 2005.
- Живојиновић, 1981, 20, 28-30, 39, 45-50, 54-56, 300-302 – С. Живојиновић, *Манастир Чокешина*, издање управе манастира, 1981.
- Караџић, 1979, 36-38 – Вук Стефановић Караџић, *Прва година усџанка*, Београд, 1979.
- Љушић, 1993, 107-115, 242, 246, 248, 282, 298, – Р. Љушић, *Вожд Карађорђе*, књ. 1, С. Паланка, 1993.
- Мемоари, 1893, 84, 95-96, 99-103, 165 – *Мемоари Првије Маџије Ненадовића*, Београд, 1893.
- Милићевић, Београд 1888 (репр. Београд 1979.), 400-403, 747 – М. Ђ. Милићевић, *Поменик знаменићих људи у српском народу новијеј доба*, Београд, Београд 1888, (репр. 1979.)
- Милићевић, 1997, 61-77 – М. Милићевић, *Снабдевање и исплата оружја и војне опреме током Првој српској усџанка*. Гласник историјског архива Ваљево, бр. 31/1997.
- Милојковић, 1890 – А. П. Милојковић, *Јуначка и славна браћа два Недића млада*, Дневни Лист, 1. 6. 1890.
- Недић, 1935, бр. 13-15 – Р. Недић, *Родослов*, бр. 13. од 31. 3. 1935; 14, од 7. 4. 1935; 15, од 14. 4. 1935; 16 од 21. 4. 1935.
- Поповић, 2003, 198, 199 – *Казивања савременика. Мемоарска грађа о Првом српском усџанку*, (пр. Љ. Поповић), Аранђеловац, 2003.
- *Први српски усџанак*, 1977, 37, 58 – *Први српски усџанак. Акџа и џисма на српском језику*, књ. 1, Београд, 1977.
- Радовановић, Београд 1852. – П. Радовановић, *Војне Срба с Турцима*. Београд, 1852.
- Савић Д., 2012, 7 – *Српске Леониде. Браћа Недићи из Осечине јунаци доја на Чикешини*, (пр. Д. Савић), Осечина, 2012.
- Савић, 1892, 296-299, 300, 301, 304, 306 – Н. М. Савић, *Браћа Недићи и доја на Чокешини*, Наставник бр. 3, Београд, 1892.
- Савковић, 1951, 13-17 – Д. Савковић, *Кадињача – џарџизанске Термоџиле*, НИИ од 4. 3. 1951.

- Самарџић, 1983, 41, 171 – Д. Самарџић, *Војне заставе Срба до 1918*, Београд, 1983.
- Тошић, 2009, 75-77 – З. Тошић, *Бој на Чокешини*, Добровољачки гласник, год. 19/2009, св. 2009.
- Хаџић, 1862, 24-25, 30 – Ј. Хаџић, *Устџанак српски њод Црним Ђорђем*, књ. 1, Нови Сад, 1862.
- *Хеодотшова историја*, 1986, 207-208, 218, 219. – *Хеодотшова историја*, 2, Нови Сад, 1986 (2. изд.).
- Чупић, 1900, св. 2., 243, 246 – Ј. Чупић, *Манастир Чокешина*, Весник српске цркве, год. 11/1900, св. 2.